

Теорія і методологія освіти

Думки В.О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі

Ольга СУХОМЛИНЬСКА,

доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України

У своїй статті я намагатимуся спочатку розкрити сучасне бачення проблеми здоров'я дитини, зати її педагогічне усвідомлення у часи В.О. Сухомлинського, тобто впродовж 1960-х років, і на цьому фоні показати підходи вченого, порівнюючи їх із сьогодишнім розумінням цієї проблематики.

Передусім відмітимо значення і важливість питань здоров'я людини в глобальному вимірі, зокрема їх значення для розвитку та збереження цивілізації в умовах техногенних і, відповідно, кліматичних катастроф, загроз та викликів. Сьогодні, на початку XXI ст., питання здоров'я стали пріоритетними для всього людства, оскільки на порядок денний поставлені його існування й виживання.

Нині багато науковців звертаються до різних аспектів цієї проблеми, існує достатня кількість підходів до її означення, висвітлення, пропозицій щодо шляхів її розв'язання. Визначаючись із основним поняттям – «здоров'я», з усього розмаїття тлумачень ми обрали найбільш прийнятні для нас, а саме: «Здоров'я – це процес збереження і розвитку фізичних і біологічних здібностей людини, її оптимальної працездатності, соціальної активності при максимальній тривалості життя» (В.Л. Казначеев); здоров'я як стан повного фізичного, розумового і соціального благополуччя людини, а не лише відсутність хвороб, немочей, слабкості (Всесвітня організація охорони здоров'я).

Отже, поняття здоров'я людини вийшло за фізичні, фізіологічні межі і нині воно позиціонується як головна життєва цінність, що охоплює як соціальні, так і духовно-моральні, екологічні, психічні смисли.

Навіть більше, сьогодні здоров'я – не лише медична, соціальна, дослідницька проблема, а й духовне поле людини, що весь час розширюється за рахунок біоенергетики, космоенергетики, езотерики, екзосенсорики та інших нових наук, які, як би ми до них не ставилися, також зі своїх позицій переймаються питанням здоров'я людини.

Такий обшир охоплює і всю життєдіяльність дитини, дитинства взагалі, бо будь-яке суспільство, спільнота, а особливо держава і сім'я, приділяють цим питанням велику увагу. І коли держава декларує й обстоює різні засади своєї ідеології та

політики щодо дитинства як особливої сфери свого впливу, то сім'я традиційно зосереджується більше на фізіологічній, фізичній складовій здоров'я. Освіта поєднує ці два напрями й опікується і фізичним, і психічним, і духовним здоров'ям дітей, можна сказати, гуманізує першу складову й вивисує, розширює другу, а також великою мірою самостійно розробляє морально-етичну складову. В освітньому середовищі перетинаються, розвиваються, ускладнюються усі ці складові здоров'я.

Перелічена проблематика постала в останні 20–25 років. З огляду на тему нашого дослідження, звернемо увагу на розгляд цих питань у часи В.О. Сухомлинського, тобто у середині – кінці 1960-х років, що віддалені від нас більш як на 40 років. Певною точкою відліку для нас стане Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», прийнятий в грудні 1958 р., який в цілому визначив основні напрями розвитку освіти впродовж усіх 60-х років. За такого підходу відразу побачимо, що якщо стосовно структури освіти, її системи управління, змісту навчання, особливо щодо трудової і політехнічної спрямованості шкільних предметів пропонувалися кардинальні зміни, то питання здоров'я дітей розглядалося лише крізь призму фізичного виховання як такого, що сприяє підготовці здорових, сильних, спритних і витривалих людей, готових до високопродуктивної праці і до захисту соціалістичної вітчизни [1, с. 142].

Широковживаний термін «фізичне виховання» розуміли як уроки фізичної культури, позакласну фізкультурну роботу в гуртках і секціях та розвиток масового фізкультурного руху [див. докладніше: *Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. 1941–1961 гг.* – М.: Педагогика, 1988. – С. 181–183].

Зазначимо, що незважаючи на значні зусилля, які докладалися у цей час щодо створення матеріально-технічної бази, організації підготовки фахівців – викладачів фізичної культури, розвитку масового фізкультурного руху (олімпіади, спартакіади, діяльність товариства ГПО), все-таки ці питання перебували «на периферії педагогічної свідомості», не входили до тогочасного педагогічного дискурсу. Робимо такий узагальнюючий висновок на основі аналізу відповідної історіографічної літератури. Наприклад, у праці «Очерки истории педагогической науки в СССР (1917–1980)», що вийшла в 1986 р., де докладно розглядаються генеза методологічних і загальнотеоретичних проблем педагогіки, зміст загальної освіти, політехнічна і трудова спрямованість школи у зазначений період, немає навіть параграфа не тільки про ставлення до здоров'я дітей, а й про їх фізичне виховання [2].

Такий стан справ – ототожнення здоров'я дітей з організацією фізичного виховання – пояснюється значною мірою панівною на той час філософією освіти, парадигма якої віддзеркалювала загальне ставлення до здоров'я людини як до чинника відтворення робочої сили, тобто воно розумілося не як самоцінність, а як засіб підготовки відповідного «матеріалу» для виробництва. До такої позиції додавалося і ставлення до навколишнього середовища, природи як до об'єкта, що потрібно перемогти, подолати, підкорити, змінити, підпорядкувати людині, яка за допомогою науки, силою свого інтелекту, а також завдяки відповідній фізичній підготовці могла все змінити.

Підкорення, навіть руйнування природи було всезагальним, світовим явищем, особливо у розвинутих країнах, а в такій країні, як СРСР, що намагалася жити за законами діалектичного та історичного матеріалізму, наука стала незаперечною «релігією», а людина, як і природа, – матеріалом для перероблення. Побудова гідроелектростанцій, розвиток колективного сільського господарства, зміна русел рік, розвиток оборонних і космічних технологій, технологічне змагання із Заходом зробили людину володарем і керівником цих процесів. Відповідно до філософії нового часу («Мета науки і техніки – панування над природою» (Ф.Бекон)), у Радянському Союзі виховувалася й «нова людина» (радянський варіант «надлюдини» за Ф.Ніцше) – фізично досконала, не обтяжена зайвими моральними принципами, але з великою вірою в науку й свою молоду країну – СРСР.

У 1960-ті роки, часи В.О. Сухомлинського, ця віра ще більше зміцніла завдяки великим науковим досягненням, науково-технічному прогресу, а також

появі нової мети, нового «героя» й ідеалу – «будівника комунізму», закріпленого в новому суспільному проекті – «нинішнє покоління радянських людей буде жити при комунізмі». Відповідно до цієї мети вибудовувалася й освіта, яка була в цілому сцієнтистською, позитивістською, де людина і природа ставали засобами, а не цілями.

І в такому контексті В.О. Сухомлинський розпочинає розроблення в керованій ним Павлівській школі цілісної системи розвитку, формування особистості від дошкільного віку до юнацтва. У кожному віковому періоді він системно і ієрархічно розглянув різноаспектний процес розвитку (освіти і виховання) дитини, її становлення як людини. І у цьому процесі він поставив здоров'я дитини на чільне місце.

Можемо стверджувати, що підхід Василя Олександровича є холистичним, бо під холизмом розуміється філософія цілісності світу, а вищою конкретною формою цієї органічної цілісності є людина. У холистичному підході велике значення має співвідношення частини і цілого (ціле завжди більше, ніж його частина), але все разом постає як єдність і нероздільність. Як видається, педагогічна концепція В.О. Сухомлинського відповідає такому підходу. В творчості педагога настільки все взаємопов'язано, одне впливає з іншого, що навіть важко розділити, наприклад, виховання за напрямками – розумове, моральне, фізичне, естетичне тощо, оскільки в кожному з них ідеться й про всі інші складові, а у сукупності – про дитину.

Отже, в антропоцентричній (а точніше, дитиноцентричній за суттю) і холистичній за методологією концепції В.О. Сухомлинського питання здоров'я дітей є наскрізними й всезагальними. Він вирішує їх системно та послідовно і, можна сказати, великою мірою у сучасному розумінні цієї проблематики. Розглядаючи їх крізь призму сьогодення, спиратимемося на програмні твори педагога, і насамперед на праці «Серце віддаю дітям» (1969), де цим питанням приділяється дуже багато уваги, «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970) і збірник «Обережно: дитина!» В.О. Сухомлинський про важких дітей» (2008), де тематично підібрані тексти Василя Олександровича, зокрема й раніше неопубліковані, присвячені різним аспектам освіти і виховання дітей, які мають проблеми як генетичного, так і соціального походження. Тут багато йдеться не лише про фізичне, а й про психічне, розумове здоров'я дитини.

Зміст цих праць засвідчує, що ще у 1960-х роках В.О. Сухомлинський, на відміну від ідеологів панівної парадигми, не ототожнював здоров'я дитини з фізичним вихованням, а розглядав останнє як похідне від здоров'я. На відміну від авторів наявної навчально-методичної та педагогічної літератури, які у переліці напрямів виховання відвели фізичному вихованню останню позицію, Василь Олександрович поставив здоров'я дітей на чільне місце. Так, у структурі книжки «Павлівська середня школа»,

в якій відображено систему роботи очолюваного ним навчального закладу, розділ «Піклування про здоров'я і фізичне виховання» є третім від початку, розташованим відразу після «Педагогічного колективу...» і «Матеріальної бази школи...». За ним ідуть усі інші напрями виховання [3].

Українська дослідниця Л.Заліток у своїй бібліографічній розвідці подає 128 позицій з цієї проблематики [див. докладніше: Л.Заліток. *Ідеї В.О. Сухомлинського щодо збереження здоров'я дітей в умовах розвитку освіти: Бібліографічне дослідження. – В авторському рукописі*]. З них 51 позиція – це праці В.О. Сухомлинського, а 77 інших розкривають різні аспекти дослідження сучасними авторами цієї проблематики у спадщині педагога. Серед них бачимо і питання духовного здоров'я, екології дитинства, валеології, власне фізичного виховання, ролі і значення учителя у цьому процесі тощо.

Оскільки маємо вагомий доробок у цій царині, то зупинимося на питаннях, які, на мій погляд, ще недостатньо розкриті. При цьому переважно буду звертатися до книги «Серце віддаю дітям», оскільки останнім часом багато працювала над нею і побачила, що вона наповнена ідеями про здоров'я дитини.

1. Передусім звернемо увагу на те, як розглядав Василь Олександрович питання фізичного виховання у передшкільному віці і в початковій школі. У своїх діях і підходах він спирається на звичні, прості, народні методи і форми загартовування дитини, пов'язані з етногенетичною пам'яттю народу, – ходіння босоніж у теплу пору року, щоб тіло дитини торкалося, відчувало гарячу, розпечену сонцем землю, вранішню росу, сидіння на землі, єднання, злиття з природою (природа і дитина – єдине ціле, джерело здоров'я), постійне перебування на свіжому повітрі, рухливий спосіб життя, ходіння пішки на досить далекі відстані (2–3 км), споживання простої, корисної, калорійної їжі, з дорослішанням дітей – праця на свіжому повітрі, походи й подорожі луками, полями, лісами, допомога батькам та ін.

Таке введення дитини у світ природи, певною мірою злиття з нею, запропоноване Василем Олександровичем, є не лише віддзеркаленням української етноцентричної коди (можна досить широко розгорнути цей постулат, порівнюючи ідеї В.О. Сухомлинського із світоглядними уявленнями народу, відображеними в звичаях, казках, билинах, піснях тощо [див. докладніше: Сивачук Н.П. *Етнічний архетип у праці В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям»* / Н.П. Сивачук // *Школа першого ступеня: теорія і практика. Зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту. – 2007. – Вип. 21. – С. 4–9*]), а й розвитком ідей про природне виховання, запропоноване ще Ж.-Ж. Руссо, коли дитину спеціально поміщують у природне середовище, щоб сформулювати в неї відповідні риси характеру. Можемо навести також більш близький у часі приклад – школу Саммерхілл (Англія), де Олександр С.Нейлл успішно застосовував природне виховання, обстоюючи важливість, першочерговість

природного розвитку, спонукаючи й привчаючи дітей дослухатися до власних інстинктів та бажань і підпорядковуватися їм.

Своєрідність ідей В.О. Сухомлинського я бачу тут у тому, що він не створював спеціальних природних умов для розвитку дитини, не переривав її звичного способу життя, щоб помістити у природу, а, навпаки, дивився на шкільне життя як продовження звичного життя дітей, притаманного сільській дитині, народові, і дбав про наділення його педагогічним смислом. Тут швидше спостерігається певна аналогія з ідеями Л.М. Толстого, які він розвивав у кінці XIX – на початку XX ст., про природне і вільне виховання саме сільських дітей, але мав зовсім іншу мету і робив це час від часу.

2. Наступна позиція, на якій хотілося б зупинитися, – це здоров'я як невіддільна, а може, й головна частина духовного зростання людини. Ідея не нова, і вона вже висвітлювалася дослідниками спадщини В.О. Сухомлинського. Так, ще з античності, а потім у християнстві, інших релігіях людина представлена як двоєдина істота – у неї є душа і тіло, які досить часто перебувають у протиріччі, боротьбі, а не в єдності, але між ними існує велика залежність. У радянській педагогіці, що відображала матеріалістичні, марксистські ідеї, особливо у ранньорадянські часи, духовність була винесена за дужки, розцінювалася як ідеалістично-релігійна вигадка або як буржуазний пережиток, а розглядалася одна іпостась людини – фізична. В кращому разі йшлося про те, що «в здоровому тілі здоровий дух», тіло має бути досконалим, а в ньому (досконалому) має бути оптимістичний, бадьорий, «мажорний» настрій як основна характеристика «нової» радянської людини.

В 1960-х роках, після прийняття третьої Програми КПРС (1961), куди ввійшов Моральний кодекс будівника комунізму, з'являються відчутні у педагогіці тенденції щодо підсилення й розширення сфери моралі й моральності, навіть духовності, але в цілому моральність не асоціювалася із фізичним здоров'ям [див. докладніше: *Електрон. ресурс. – Режим доступу: http://leftinsmu.narod.ru/polit-files/books/111_program_KPSS_files/116.htm*].

У ці роки В.О. Сухомлинський тісно пов'язує два ества людини – фізичне і духовне – у єдине ціле. Особливо його турбує взаємозв'язок фізичного стану, здоров'я і розумового розвитку дітей через процес навчання в школі, тому він максимально насичує шкільну освіту людинознавчим змістом. Педагог також вводить поняття духовного здоров'я, здоров'я душі як камертона людяності, яке далеко не завжди ототожнюється з фізичним здоров'ям. Він показує на багатьох прикладах зі своєї практики, що хворобливі діти якраз більш чутливі до морально-етичних питань, мають розвиненішу моральну свідомість.

3. Якщо розуміти здоров'я як єдність фізичного і морального, що, в свою чергу, тісно пов'язані з природним середовищем, джерелами думки, почуттів, то підходимо до ідей, про які сьогодні

досить багато говорять, – про єдність (коекзистенцію) природи і людини, про біосферу і ноосферу в дусі В.І. Вернадського. В.О. Сухомлинський ще в середині 60-х років ХХ ст. пише такі слова: «Педагог має справу з мислячою матерією, здатність якої в роки дитинства сприймати й пізнавати навколишній світ значною мірою залежить від здоров'я дитини... Вивчення внутрішнього духовного світу дітей, особливо їх мислення, – одне з найважливіших завдань учителя» [4, с. 19]. Він розмірковує над тим, що мозок дитини – це «мисляча матерія організму, що росте», а тому «природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і насамперед серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на «обробку» інформації про цей образ» [там само, с. 33–34]. Такі міркування наближають нас до сучасних теорій, наприклад екології, валеології, квантової теорії тощо.

Але, звичайно, не це головне – є багато філософів, науковців, які ці процеси досліджують, – для нас важливо, що В.О. Сухомлинський розглянув зазначені питання саме в педагогічній площині і показав, як, у який спосіб він їх вирішував – шляхом застосування цілісного підходу до дитини, вивчення її індивідуальності, найближчого оточення, умов, у яких вона проживає. І вже потім організував відповідні педагогічні впливи: наближення до джерел думки і мислення (природи); зосередження уваги на якомусь предметі, явищі, його сприйнятті; пробудження емоційності, допитливості і інтересу; розвиток уяви і фантазії через створення атмосфери таємничості, загадковості, таїни тощо. Ці процеси не лише враховують, а повністю спираються на знання фізичного стану дитини, її психіки, стилю мислення.

4. Нині викликають великий інтерес методики, запропоновані свого часу В.О. Сухомлинським для роботи з дітьми, яких можна означити як «важкі» діти і в медичному, і в психологічному, і в педагогічному сенсі. Він описує психічні стани цих дітей – соціально занедбаних, психічно вразливих, а в окремих випадках і з ознаками хвороби, особливу увагу в цьому контексті приділяючи шкільним хворобам. Це не було характерним для педагогічної літератури того часу, та й нині спостерігаємо сталу тенденцію до розмежування педагогіки (і школи) для всіх дітей і педагогіки для дітей з особливими потребами. В.О. Сухомлинський ще у 60-х роках застосовує термін «лікарська педагогіка» (або «медична педагогіка»), головним для якої він вважав: «1) щадити легкоуразливу хворобливу психіку дитини; 2) всім стилем, укладом шкільного життя відвертати дітей від тяжких думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття; 3) ні за яких обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої» [там само, с. 52].

В.О. Сухомлинського постійно «мучили», як він писав, ці питання, він завжди приділяв особливу увагу проблемним дітям, постійно піклувався про

них. Найбільш повно свої думки з цього приводу педагог виклав у розлогіій статті «Чем лечит мозг – мыслью, трудом, творчеством – или лекарствами?», що була вперше опублікована лише у 2008 р. у збірці «Обережно: дитина!» В.О. Сухомлинський про важких дітей» [5]. Гортаючи цей збірник, впевнюємося, що проблема здоров'я дітей хвилювала його впродовж усього життя, адже тут вміщено багато уривків з його праць, окремі статті, листування. Василь Олександрович вважав, що людяне, чуйне, компетентне ставлення до кожної дитини, знання її особливостей, спадковості і найближчого оточення, наближення дитини до природи, а отже, джерел мислення, пробуджує почуття і думки, і, в кінцевому підсумку, суттєво допомагає дитині переборювати свої психічні і фізіологічні вади.

Аналізуючи систему методів, які пропонував у 60-х роках минулого століття В.О. Сухомлинський, бачимо, що сьогодні її називають інклюзивною педагогікою, інклюзивною освітою. Василь Олександрович писав: «Я бачив сенс свого життя в тому, щоб рятувати і захищати цих дітей. Так, рятувати, тому що якщо їх учити так само, як вчать діти з повноцінною пам'яттю й нормальною функціональною діяльністю мозку, – вони неминуче залишаться недоучками, обездоленими, нещасними людьми. Так, їх потрібно постійно захищати, бо вони легко вразливі: сфера інтелектуального життя у дитячому віці тісно зливається зі сферою життя морального» [там само, с. 252].

5. У цьому контексті Василь Олександрович приділяє значну увагу хворобам, поява яких пов'язана з навчанням дитини у школі. Причому проблеми, які він розглядає, – відокремлення дитини від джерел думки, мислення і слова, від природи; перенасичення інформацією, знаннями [4, с. 41], невідповідність змісту освіти життєвим інтересам дитини, беземоційність, схоластичний характер навчання, покарання оцінкою, цькування дітей в дитячому середовищі, приниження їхньої гідності тощо, – як і 40 років тому, гостро стоять у сфері сучасної дошкільної і шкільної освіти. Проте на них не звертається, на наш погляд, достатня увага – більш поширена суто медична класифікація шкільних хвороб (короткозорість, порушення постави, гастрит, перелому, неврастенічні стани).

Цінним, на наш погляд, є те, що В.О. Сухомлинський не лише означив ці проблеми як надзвичайно важливі для організації і перебігу всього педагогічного процесу, а й запропонував методику їх подолання, розкрив досвід роботи з цього питання Павлівської школи через власну педагогічну рефлексію: наближення до джерел думки і слова, уроки мислення, емоційна насиченість навчально-виховного процесу, індивідуальний і диференційований підхід до кожного учня (і до «швидких думкою», і до «мовчазних тугодумів»), розвиток мислення у єдності з природою і відповідно до природи дитини, використання краси як могутнього фактора навчання і виховання, повага до кожної дитини,

піднесення її гідності, насичення педагогічного процесу словом, піснею, казкою як могутніми чинниками виховання, уявні подорожі до їхніх джерел, витоків, вивчення дитини, її спадковості, оточення, дозована інформація, позитивна атмосфера, добрий колектив, праця, що забезпечує розвиток дитини, «школа радості», де «справжня думка завжди пронизана трепетним почуттям» [там само, с. 47], акцентуація на любові матері, батька, родини, любов учителя до дітей і до своєї справи, професійне керівництво і психолого-педагогічний супровід усієї життєдіяльності дитини.

І тут ми повертаємося до думки, яка була висловлена на початку статті, – про цілісність, холистичність, системність ідей В.О. Сухомлинського щодо виховання дітей, з яких ми виокремили ті питання і проблеми, що й сьогодні викликають інтерес.

Насамкінець хотілося б звернути увагу на лексику, яку використовує Василь Олександрович у своїх працях щодо нашої теми: «період дитинства (младенчества) нервової системи», «дитинство мислення», «соціально-психологічний захист дитинства», «інтелектуальні почуття», «постійний вплив людських стосунків», «психогігієна учителя», «самоповага», «дитина – мисляча природа, мисляча матерія», «олюднення знань», «потік інформації», «духовна рівновага шкільного життя», «здоров'я і духовне життя», «естетичний бік фізичного розвитку» тощо. Поміркувавши над цими словосполученнями, можемо сказати, що В.О. Сухомлинський не лише наш попередник, а й сучасник, оскільки і педагогічна наука, і вчителі нині спрямовують свої пошуки саме у цих напрямках. Хочеться сподіватися, що творчий внесок Василя Олександровича у педагогічну науку і освітню практику матиме подальшу перспективу.

Література

1. Гончаров Н.К. Строительство коммунизма и школа / Н.К. Гончаров // Новая система народного образования в СССР: Сб. статей и докум. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960.
2. Очерки истории педагогической науки в СССР (1917–1980) / под ред. Н.П. Кузина, М.Н. Колмаковой. – М.: Педагогика, 1986. – 288 с.
3. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1969. – С. 145–163.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т. 3. – С. 9–279.
5. Сухомлинский В.А. Чем лечит мозг – мыслью, трудом, творчеством – или лекарствами? / В.А. Сухомлинский // «Обережно: дитина!»: В.О. Сухомлинський про важких дітей: темат. зб. / [упоряд. Т.В. Філімонова; автор ідеї, консультант та наук. ред. проф. О.В. Сухомлинська]. – Луганськ: Держ. закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. – 264 с.

Анотації

Ольга СУХОМЛИНСЬКА

Думки В.О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі

У статті стверджується, що погляди В.О. Сухомлинського на здоров'я дітей мали цілісний і системний характер. Автор розглядає їх вибірково з позицій актуалізованої історії, яка має перспективу для майбутнього.

Ключові слова: здоров'я, складові здоров'я, холистичний підхід, антропоцентрична концепція, фізичне виховання, шкільні хвороби, єдність з природою.

Ольга СУХОМЛИНСКАЯ

Мысли В.А. Сухомлинского о здоровье детей в исторической перспективе

В статье утверждается, что взгляды В.А. Сухомлинского на здоровье детей носили целостный и системный характер. Автор рассматривает их избирательно с позиций актуализированной истории, имеющей перспективу для будущего.

Ключевые слова: здоровье, составляющие здоровья, холистический подход, антропоцентрическая концепция, физическое воспитание, школьные болезни, единство с природой.

Olga SUKHOMLYNSKA

Thoughts of V.O. Sukhomlynskyi about the health of children in historical perspective

The article states that the views of V.O. Sukhomlynskyi on the health of the children had a holistic and systematic nature. The author considers them selectively with positions of actualized history, which has a perspective for the future.

Keywords: health, components of health, holistic approach, anthropocentric concept, physical education, school diseases, unity with the nature.

